

HAGYOMÁNY

Történelmi kutatás és történelmi publikáció

A címben jelzett kérdéskör vizsgálatának az ad aktualitást, hogy szükségesnek tűnik a tíz évvel ezelőtt megindult történetkutatói tevékenység elvi eredményeinek összefoglalása — mindenekelőtt a jövődől szempontjából. Nagy segítséget jelentett számomra, hogy az általam is nagyra becsült és gazdag tapasztalatokkal bíró Belitzky János szakavatott cikkét olvashattam (Palócföld 1979/3. szám. — A szerk.), amely sok vonatkozásban megkönnyítette számomra a téma megközelítését. Hiszen cikkében azokat a tényeket írta le, azokat a kérdésköröket boncolgatta, amelyek a történelmünk kutatásával foglalkozók számára is eldöntendők; azokat a körülményeket vizsgálta, amelyek az itt és most kutatóknak cselekvési terepet biztosítanak.

Az alkotókedv minősége egyúttal az életképesség színvonalát is jelenti. Egy-egy közösség alkotóképeségét és alkotói ambícióit sokféleképpen realizálhatja. Ez irányú törekvéseire utal, ha mindennapi életében eszközeit, lehetőségeit, tudatosan, egy rendező elv alapján összpontosítja, s munkáját ennek megfelelően végzi. A rendezés természetesen a folyamatban szervesen érzékelhető cselekvéssor alapján történik: mindenkor az előzmények számbavételéből, a körülmények elemzéséből, a konzekvenciák levonásából tevődik össze.

Általában az emberi cselekvés, így különösképp a történelmi kutatás sem választható el a konkrét társadalmi szituációtól, az abban kialakult gyakorlattól. Így, amikor történelmi kutatásunk itteni helyzetét jellemezzük és feladatait soroljuk fel, csak úgy tehetjük, ha művelődésügyünk körülményeit is bekapcsoljuk gondolatmenetünkbe.

*

Úgy tűnik, hogy napjaink nógrádi művelődési viszonyait az jellemzi leginkább, hogy intenzíven van jelen a belső fejlődési törvényszerűségekből következő újabb, tartalmasabb feladatokra való felkészülés igénye. Mostanában a kulturális gyakorlat más és más területei kerülnek nagyító alá, hogy az elemzést és véleménycserét követően bontakozzék ki a korábbtól korszerűbb gyakorlat, így gazdagodjék tudásunk.

Mindenekelőtt néhány elvi kérdéshez kapcsolódó véleményemet kell leszögezni. Közülük is talán a legsúlyosabb, hogy gyakorlatunkban még nem tisztázódott az ún. helytörténetírás és az ún. „nagy” történetírás viszonya, a közöttük levő esetleges különbözőségek, vagy (még inkább) összefüggések.

Úgy gondolom, ez utóbbit kell hangsúlyoznunk, ha helyes választ akarunk kapni mindazokra a kérdésekre, amelyek az összefüggés elemzése során felvethetők. Dehát próbáljunk sorrendet tartani: mi lehet az oka, hogy a két pólus között megbomlott az egyensúly? Amikor a helytörténetírásról beszélünk, és ilyesféle tevékenységet folytatunk, sokszor teszünk olyan szakmai (a történetkutatás, -írás alapelveit, ismereteit figyelmen kívül hagyó) engedményeket, amelyek ezt a tevékenységet tulajdonképpen értéktelenné teszik. S lévén, hogy itt (az országos szóhasználat szerint „vidéken”) élünk, önámításból helytörténetnek tituláljuk a produktumot, és a produktumot is így nevezzük. Ezzel mintegy azt is jelezve, hogy aki kézbe veszi és olvassa a művet, annak nem szabad a mércét „magasra” emelnie; más szóval nem szabad a minőséget az országos, a történet, az irodalom általános mércéje szerint mérnie, mert anit lapozgat: az valami más! Igen, ha így járunk el, és ezt tudjuk, végre valahára ki kell mondanunk azt is, hogy az ebben a felfogásban megteremtett érték-ér-

téktelenség. Amihez még párosul a történelmi kritika, amelyet az a rossz gyakorlat jellemez, hogy a „kritikánkban” „leírunk”, adomázunk, és úgy teszünk, „mintha” kritikát írnánk a „mintha” történelmi produktumról. És így valójában rosszabbat cselekszünk, mint ha ezen a téren semmit sem tennénk: mert kialakítunk — magunk és esetlegesen az olvasó számára — egy olyan értékrendet, amelyen a valóságos — társadalmi értékkála rendje mellékes! (A dolog lényegi, érdemi tisztázása végett „sarkosan” megfogalmazott kérdésekből látszódik: e problémakör — a történetírás Budapesten túl — szorosan kapcsolódik a máshol is jelentkező társadalmi jelenséghez, magatartásformához — a vidékiséghoz. Ez pedig már olyan téma, ami másfelé vezetne, így inkább térjünk vissza eredeti célkitűzésünkhöz.)

Felvethető: jogos-e háborgásunk, amikor épp a közelmúltban készült el olyan történelmi mű — mindenekelőtt a megyei monográfiára gondolok —, amely a minőséget, a korszerűséget, a történetírás szempontjait valósította meg sikeresen. S jogos-e az a kérdésfelvetés, hogy máshol még így sem állnak a dolgok, s hogy ennek korábbi elmaradásunk, az intézményháttér gyengesége az oka. (Bár ezt a kérdést sem ártana körüljárni.) Mivel egy tevékenység tartós meghonosodásáról, jövőjéről kell véleményt mondanunk, annak fejlődését kell segítenünk, így itt az első felvetéshez érdemesebb kapcsolódnunk.

A monográfia megszületése kétségkívül imponáló eredmény: az azzal kapcsolatban végzett kutatások egyszeri — de korántsem végérvényes — szintézise jött létre. A kutatások „mellékterméke” más (város- és üzemtörténelmi) feldolgozásokban is megjelent. De hiba lenne, ha nem vennénk észre, hogy ezek színvonalala — mert „direkt” igényeket, egyféle „kivagyiságot” is megtestesítettek — rohamosan zuhan. Mindezeknek a jelenségeknek a meglétét segíti mostani gyakorlatunk: napjainkban rendszerbe foglalt, összefogott társadalomkutatás nem folyik a megyében. Az éppencsak műhelynek nevezhető intézmények a saját profiljuk, olykor az ott dolgozók szubjektív és anyagi érdekei által behatárolt területen (nyugodtan leírhatom: korlátok között) végzik tevékenységüket. E körülmények között egyre növekvő szerepet kap az indulat, a féltékenykedés, vagy ennek édestestvere: a „ne zavarjuk egymás vizeit” felfogást megtestesítő, egymást dicsérgető alázatoskodás, a „te vagy a legnagyobb” szemlélete.

Mindebből következően azt gondolom először: mivel a megye történetének eddigi feldolgozásából származó tapasztalatok összegzése még napjainkban is hiányzik, ennek pótlása nagyon kívánatos. E tapasztalatok birtokában a mai viszonyokhoz méltó újabb feladatsor megfogalmazása állíthatja meg a mostani káros jelenségek eluralkodását. A feladatoknak természetesen nem „helytörténetírói szempontból” kell kiindulniuk, nem azt kell képviselniük, hanem az egységes történelmi, történetírói követelmények szerint kell felépülniük.

Másodsor: azt tartom, hogy a „magányos farkas” kutatók időszaka lejárt ugyan, de a szemlélet és gyakorlat még jelen van. Annak ellenére van így, hogy tudjuk: egy-egy kutató, bármilyen nagy legyen is áttekintőképesége, az irodalomban, a források között (egyéb elfoglaltságai mellett) nem tud kellően tájékozódni. Amíg tehát ez a gyakorlat marad fenn, addig valóban a szubjektív erő, a kedvtelés az, ami a kutatómunkát meghatározza. Az egyéni, a személyes vonzódás által meghatározott kutatás és a közösségi érdek látszólagos különbsége ma azért maradt fenn, mert felszámolására, a kellő összhang megteremtésére jószerivel nem történt tudatos cselekvés. A megoldás a tudományos tevékenység intézményi feltételeinek fejlesztésében rejlik.

Harmadsor: nem elhanyagolható a történelmi irodalom iránt érdeklődő közeg jelenléte. Itt — lévén, hogy kizárólag tapasztalati tényekre hivatkozhat mindenki — a két pólus közötti ellen-

tét meglétét is számításba kell vennünk. Az egyik tapasztalatunk az, hogy a megye múzeumaiban évről évre nő a látogatói szám — tehát a történetiség iránti érdeklődés. Nemcsak a képzőművészeti kiállításaink iránt érdeklődnek (bár ha így lenne, az se volna természetesen baj), hanem a történeti, dokumentált hiteles régészeti vagy újkori történeti tárlatok hatása is megnőtt. Tehát röviden szólva: a történeti közvélemény egyik primér összetevőjét jelentő történeti tárlatok vonzzák az embereket. (Ezek a tárlatok mindenekelőtt a megye történetéből merítik anyagukat.) A másik tapasztalat az, hogy a megye történetének teoretikus feldolgozása iránti érdeklődés nem túl magas. Ma még inkább alacsony szintűnek nevezhető ezek bekapcsolása az ismeretterjesztésbe, az oktatásba: tehát a feltárt ismeret nagyon nehezen jut el azokhoz, akiknek „hasznára” feltáródott. Az ellentmondást feloldó kérdés: nem arról a természetes védekező reflexről van itt szó, amely óvatos, ha ilyen típusú feldolgozással találkozunk? A „kötelező irodalmak”-szemlélet továbbélő, gátló hatásának egyik variánsa van jelen itt is, s ez azzal a tapasztalattal is párosult, amelyet a brosúrástílusú, rossz szemléletű, dogmatikus felfogású, gyenge nyomdai színvonalú könyvek váltottak ki. Megoldást csak tudatosan megtervezett munka hozhat itt is.

Negyedszerre az ún. gazdaságossági kérdéseket kell felvetnünk. (Manapság különösképp égetően van jelen e feladat!) Így például jogosan feltételezhető — hogy a kiadói engedélyekhez jutást szigorúbb szakmai mércék alapján dönti el a kulturális igazgatás. Mégis, a különböző vállalatok, társadalmi szervek, nem hivatalos kiadók által megjelentetett „történeti feldolgozások” száma nem csökkent. Viszont ellenhatásként: nem kevés erőfeszítést jelent a publikációs tevékenységet is végző szakmai intézmények számára a „saját” tanulmányaik megjelentetése. Ez utóbbiakkal szemben — talán mert az előzőeknél könnyebb itt az ellenállás — nagy a szigor, olykor a gáncsoskodás sem marad el. Mi tehát a — társadalmi érdeket figyelembevevően — gazdaságos?

Mi lehet a megoldás útja? A mai tapasztalatok alapján nagy lehetőség kínálkozik az erőik jobb összefogására. Most — ha csak a társadalomtudományok területén maradunk is — szükségesnek látszik egy olyan koordinációs szervezet létrehozása, amely a tudományos témák elosztásában, a tevékenység értéke-

lésében, a témához kötődő kiadványok megjelentethetőségében vállal feladatot. (E szervezetben azoknak az intézményeknek vezetői, tagjai vegyenek részt, akik a történeti kutatásban is érintettek: így az oktatási igazgatóság munkásmozgalmi tanszéke, a főiskola marxista tanszéki csoportja, a megyei könyvtár, a megyei művelődési központ, a megyei levéltár, a megyei pártarchívum, a múzeumok igazgatósága — hogy csak a legfontosabbakat említsem.) Az intézményi feltételek segítségével — kezdetben — a célra koncentrált tevékenység alakulhat ki. Egy idő után a tapasztalatok értékelésére kerülhet sor, amelyek későbbiekben a megyei tudománypolitikai (anyagi) alap létrehozását is feltételezi.

A koordinációs szervezet természetszerűen eszköz lehet csak. Ezért kizárólag így is kell felfognunk tevékenységét. Olyan koncentráltum lenne azonban, amelyben a feladatok szakszerűsége a szervezet természetéből, törvényszerűen fakad. S mi végül is e szervezett tevékenység célja? A feladatok kijelölésében a tudomány területén megfogalmazott országos programokhoz való felzárkózás jelenti a szakmai alapot. Ismeretes, hogy a munkáséletmódhoz, annak történeti alakulásához a megyéből igen sok adat, tapasztalat vár feldolgozásra. Ennek egyik részterületén (a bányászok életmódjának változásában) a kora kapitalista viszonyokra vonatkozóan mondanivalónk elmondásával nagyobb közönségre érdeklődésre is számot tarthatunk. Mindkét téma kapcsolódik egy harmadikhoz: a művelődési gyakorlat a mai szokások vizsgálatához, a mai életünkhöz. Ezeknek a kutatásoknak magas szintű megvalósulása (országos jellegük miatt is) csökkenthetné (esetleg teljesen kizárná) a lokális szokások eluralkodását.

A feladatok elosztása természetesen nem jelent, nem jelenthet arisztokratizmust, a szakmai elzárkózást; pusztán a munkához nélkülözhetetlen feltételek (a műhelykörülmények) kialakítását kell segítenie. A résztvevő intézmények, azok tagjai jelentenek természetes kapcsolatot a történetírás iránt érdeklődők felé — és ebben alaposítani kell a honismereti mozgalmat, a múzeumbarátkörök segítségére. Ugyanakkor a különbségtétel differenciálja az érdeklődést, az igényeket is, könnyebbé teszi a kritika ajánló tevékenységét.

Horváth István

(Folytatás a 12. oldalról)

De részt vállal a Nemzeti Múzeum felépítése körüli küzdelmekből éppúgy, mint a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók felvilágosító munkájából. Létrehoz közhasznú intézményeket, mint például az inségmagtár Szécsényben, s támogatja elemi iskola alapítását Balassagyarmaton.

Összefogható-e ez a sokféle tevékenység? Nem valamiféle felszínes polihisztorkodásról van-e szó, amelyet netán a tündökölni vágyás igénye hajt? Határozottan állíthatjuk, hogy nem. Az a kor, amelyben Kubinyi Ferenc élt, a sokrétűségét igényelte. Akkor ilyen emberekre volt szükség: a világos, a kutató elmékre, a világ minden oldalú megismerésére törekvő képzett emberekre, akik önként áldoztak a nemzet fejlődéséért.

Kubinyi Ferenc is ilyen volt. Élete végéig az eszmei szilárdság, elvhűség jellemezte. Soha császári rendjelet nem kapott. Soha igényt nem tartott tevékenysége ellenszolgáltatására. Dolgozott és segített. Kinek jó szóval, kinek pénzzel — mi volt a hasznosabb. Persze voltak megtorpanásai is. Noha 1848—49-ben végig részt vett az országgyűlésen (losonci követ volt), volt egy bizonyos pont, amit ő sem tudott átlépni. 1849-ben egyre inkább a Béke-párt felé sodródott, megrettent a gyorsan változó s egyre inkább áttekinthetlenné váló, kusza politikai helyzetétől. Eleinte ellenezte az áprilisi detronizációt a viták során, de 14-én már ő is ott volt az éljenzök között. Büntetése is ennek megfelelően alakult. Haynau vérbírósága halálra ítélte, majd rövidebb fogság után amnesztiával szabadult.

Tenniakarása, töretlen hite ezután sem hagyta pihenni. A politikai passzivitás esztendeiben újra a tudomány felé fordult érdeklődése. Megalapította a Magyarhoni Földtani Társulatot, amelynek alelnöke, majd elnöke lett. (A Magyar Tudományos Akadémiának és

több külföldi tudományos társaságnak már régebről tagja volt.) Állandóan utazott az országban, kutatott, gyűjtött, leírt, megvizsgált mindent, amit hasznosnak ítélt a tudomány a végső soron a hazai fejlődés szempontjából. Ő fedezte fel az ipolytárnóci ősfenyőt, a romhányi őssálatleletet, írt a somoskői bazaltömlérről — hogy csak néhány megyei vonatkozású művét említsük. Hatalmas régészeti gyűjteménye is volt, amelyet a losonci tűzvész elpusztított 1849-ben.

A röpke illúziót adó 1861-es országgyűlésen felcsillanó reményekkel ő is ott küzd; Madách Imrével együtt éles hangú felszólalásokban bélyegzi meg az abszolutista rendszert. Egy esztendő múlva, 66 éves korában Konstantinápolyba indul magyar tudósok társaságában, hogy Mátyás király könyvtárának maradványait felkutassa. Elképzelhetetlen, honnan ez az erő, ez a szívósság. Lelkierejének alapját adja mindaz, amit eddig tudunk róla — lankadatlan tudomány- és hazaszeretete.

1865-ben próbálkozik újra a közszerépléssel. Am egy botrányos választási megvesztegetéssel megbuktatják őt a losonci kerületben. S miután tudós társai sem állnak ki mellette, keserű szájjal vonul vissza a politikai és tudományos közelettől. Ez már nem az ő kora. A választások lélekvásárlásai, a hordószőnokok demagógiája, a hitüket pénzért vesztegetők nem az ő barátai. Egyre inkább élő anakronizmussá válik. Most már valódi csodabogár. Elvhűségét, ragaszkodását politikai hitéhez, önzetlenségét, anyagi áldozatkészségét a korrupt dualista korszak már nem tudja hová tenni. Szegényen, majdnem hogy kegyelemkenyéren hal meg 1874-ben.

Kubinyi Ferenc nagyszerű alakja a magyar és szűkebb pátriánk. Nógrád történelmének. Élete, tevékenysége lelkesít, hazaszeretetre buzdít, példája követésre méltó.

Praznovszky Mihály

A Zagyva völgye életkörülményei 1914 nyarától 1919 tavaszáig

Nógrádi történéseink — okkal és joggal elsősorban a munkásosztály kialakulásával, politikai fejlődésével, mozgalmával és ezek helyi megnyilvánulásával foglalkozva — számos jelentős tényt derítettek és derítenek fel. A sorsdöntő események hátterében azonban ott állnak a lakosságának a különböző életkörülményekből fakadó megnyilvánulásai is, amiket a munkások szerepének jobb megértéséhez szintén ismernünk kell. Amikor 1964-ben Schmidt Jenőnek, az Észak-magyarországi Kőszénbánya Rt igazgatójának 1918—1920. évi levelezését közreadtam, már jeleztem, hogy a salgótarjáni iparvidék dolgozóinak életében milyen nagy jelentősége volt környezetüknek, az akkor két megyéhez (Nógrádhoz és Heveshez) tartozó falvak lakosságának. Nem emeltem azonban ki, hogy a falvakhoz tartozóan kiépített munkáskolóniáknak, valamint az idénymunkás bányai és gyári „kétlakiaknak” legalább ugyanolyan szerepük volt —, hogy mai szóhasználatmal éljek — a „város és a falu közötti különbségek eltüntetése” és a szocialista eszmék terjesztése terén. Az ezekből a kölcsönhatásokból fakadó problémák gyökereit szeretném jelen soraimmal némileg megközelíteni.

A rosszul értelmezett magyar állami-ság bódulatában élő, a múltakból tanulni nem akaró és nem is tudó uralgó osztály számára az első világháború kezdetben az ezeréves dicsőség csalfa álomképeit idézte fel, amelyek tovatűnével keserves, sőt kétségbeesítő lett az ébredés. Különböző rétegeik, és az értelmiség köréből regrutálódott szövetségeik különböző időkben és különböző mértékben ébredtek rá az érdekszálak szövetségével összefüggő valóságra. Például: a megyei központok alkalmazottai jogtalan jövedelmekhez jutnak, de ezt a törvényhatósági bizottság csak 1918. október 17-én ismer- te be, amikor már kétségtelen volt mindenki számára, hogy a háborút elveszítették és az ország a forradalom felé halad.

Ez a hangvétel a megyei közigazgatás exponenseit képező szolgabírók és falusi jegyzőségek körében azt jelentette, hogy kihúzták a lábuk alól a talajt. Hátvédük megingásával egyéb leleplezések is várhatóak voltak, annál is inkább, mert a falvak lakossága körében általános a panasz az állami és a megyei hatalmat képviselő jegyzők ellen. Különösen a hadisegély és az élelmiszerjegyek kiosztása során követ- tek el sok visszaélés. Nemritkán a hadbavonultak asszonyai és lányai voltak számukra a préda. Nem egy vissza- emlékezésben olvassuk, hogy a sok- gyermekes anyákat, ha segélyért fordultak hozzájuk, durva szavak kísé- rében „legelni” küldték. Érthető tehát, hogy a falvak lakosai körében a nők,

akik most férjek és apák nélkül álltak a sarat és küzdöttek családjuk megél- hetéséért, minden alkalmat megragad- tak, hogy elégedetlenségüknek és béke utáni vágyuknak kifejezést adjanak. Szervezett megmozdulásaikra azonban csak a „kétlakiak” által lakott települé- seken — például Kisterenyén — került sor.

A jegyzőket és a szolgabírókat szid- ták is eleget azért, hogy a sorozások alkalmával jogtalan előnyökhöz juttat- ták a módosabb parasztság fiait. A felmentések hátterében a jómódúak megvesztegetési képessége rejlett. En- nek egyik szembeötlő jelensége volt az, hogy (mivel a háború kitorésekora a bányákat hadiüzemekké nyilvánították és katonai parancsnokságok alá helyez- ték) a falusi proletárok közül nem egyet, akik azelőtt ipari vagy bányai idénymunkások voltak, a menetzászló- aljakhoz, a soha ilyen munkát koráb- ban nem végzett jómódú gazdafiakat pedig a frontszolgálatlól mentesítő bá- nyákhoz vezényeltették. Ezek aránya jelentős volt. Például Baglyasalján, Schmidt 1918. november 4-i jelentése szerint, amikor „a vezényelt munkások és liptákok nem akartak leszállni, hanem azonnali leszámolásukat kér- ték”, mivel véget ért a háború, 600— 800 főre becsülte a távozni akarók szá- mát. Ugyanakkor a munkáslétszám 2300 főt tett ki. Indoklásul felhozta, hogy „sok jómódú falusi polgár a fel- mentés kedvéért állt be bányásznak”.

A jegyzők tehát annak a „jómódú fa- lusi polgárságnak” — mai szóval: a „kulákságnak” — az érdekében csele- kedtek, amely az árdragításban és a munkaerő-uzsorában is élen járt. Vég- sőkig kihasználta a szegényparasztság otthonmaradottjainak háború fokozta nyomorúságát. Kortársak szerint a fa- lusi jómódú parasztnak nagyarányú ba- romfityesztésbe kezdtek, mert ez- után nem kellett „beadási” teljesíte- niük, és libával, kacsával, tyúkkal és tojással ellepve az ipari települések hetipiaccit, hétről hétre emelték igen kelendő portékájuk árát. Tehenet és sertést azonban csak háziszükségleteik- nek megfelelően tartottak és így azok- ból a közellátásra jóformán semmi sem jutott, hacsak a vizezett tejet, amit a piacokon értékesítettek, nem tekint- jük. Igaz, hogy takarmány az aszá- lyos évek miatt kevés termelt és a ha- tóságok a kukoricát a közellátás céljaira vették igénybe, a burgonyával együtt — 1918-tól kezdődően rekvizálás útján is. Kezdetét vette a terményrej- tegetés is. Erre nézve — de a rossz termésre is — jellemző, hogy 1918 januárjában Kállós és Erdőtarcán ka- tonai erő mozgósításával is csak 250 kg burgonyát tudtak összeszedni a ha- tóságok. Pásztón hasonló volt a hely- zet.

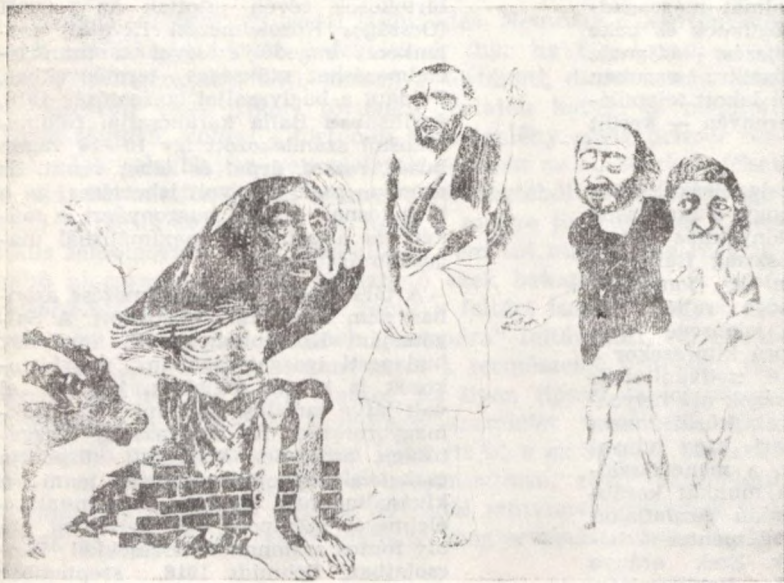
Távol áll tőlem, hogy a háború okoz- ta élelmiszerhiányért elsősorban a pa- rasztságot vádoljam. E tekintetben a közellátás szervezésével megbízott ha- tóságokkal együtt a földművelés pa- raszti hátramaradottsága is felelős. 1914 őszén ugyanis ez a helyzet me- gyénkben: búzából 5. cukorrépból 110 métermáza volt a holdankénti ter- mésátlag (ez utóbbi a hatvani és a selypi cukorgyárak kis termelését és a cukorhiány növekedését is magyaráz- za), takarmány pedig nem elegendő a meglévő állatlétszámhoz. Így azután a jómódú parasztság is zaklatásoknak van kitéve és le kell szőgeznünk, hogy a korszerűbben gazdálkodó közép- és nagybirtokok termelése biztosította úgy ahogyan a városi lakosság és az üzemi munkások élelmiszerét.

A salgótarjáni szénmedence ipari és bányavállalatai is a nagy- és közép- birtokosok révén jutottak az OKH (Országos Közélelmezési Hivatal) ese- tenkénti engedélyezésével a munkás- élelmiszerhez szükséges terményekhez. Például a baglyasaljai igazgatóság 1918. áprilisában Balla karancsaljai földbir- tokostól szándékozott így 10—14 vagon búzát, rozsot, árpát és zabot venni. Ez azonban csak úgy volt lehetséges, ha a birtokosnak az őszi burgonyáért, a má- kért és a babért a maximálisnál ma- gasabb árat fizet.

A társulatok munkásélelmiszerése azon- ban nem egyformán biztosított. A Sal- gótarjáni Kőszénbánya Rt, amelynek budapesti igazgatóságában nagybirto- kosok is helyet foglaltak, jobban el volt látva tartalékokkal, mint az Észak- magyarországi Rt baglyasaljai igazga- tósága, amelynek budapesti központja csak késlekedve tudott eleget tenni a kívánalmaknak. Kiténik ez a munkás- élelmiszer szempontjából évtizedek óta oly fontos szalonnabeszerezéssel kap- csolatban. Schmidt 1918. szeptember 19-i jelentése szerint havi 70 mázsa szalonnára lett volna szükségük, ami 2300 munkást számítva havi három és fél kiló szalonnajuttatásnak felel meg személyenként. „Szalonna nélkül munkásaink dolgozni nem fognak. Saj- nos, szomorú tapasztalataink vannak az OKH ellátásáról”. Ezért kéri, hogy a Selypen birtokos Schossberger báró- tól vegyenek „kéz alatt” mintegy 80 darab sertést, ha a sztrájkot el akarják kerülni.

A cukorbeszerzést a selypi cukor- gyár igénybevételével oldották meg. Az 1919. január 25-én közölt újabb meg- állapodás szerint a gyár köteles min- den szénrel megrakott vagon után 100 kg cukrot adni maximális áron, „ami fejquótán kívűl lesz kiosztva”. Ad to- vábbá a gyár négy héten belül még 20 darab hizott sertést is a saját hizlal- dájából. Hasonló kapcsolataik voltak a bőrbeszerezési központtal is. Mindez persze nem jelentette azt, hogy a min- den munkásnak kijáró élelmiszerada- gok zökkenőmentesen megérkeztek és főleg hogy azokat ki is osztották. 1918 júniusában — és ilyen nyilván nem- egyszer történt — munkásaink fej- jenként csak harminc deka szalonnát tudtak adni. A júniusi országos sztrájk kirobbanásakor a társulat nyomban beszüntette a munkások napi élelmi- szeradagjának a kiosztását, de pár nap múlva, a Salgótarjáni Kőszénbánya Rt- vel egyetértésben, a napi adagokat készpénz ellenében kiadták. Engedé- kenységük hátterében annak belátása húzódtott meg, hogy munkásaik képte- lenek az üzletekben, vagy a piacon élelmiszereiket beszerezni.

A sztrájkokat a frontraküldés fe- nyegetésével sokszor néhány óra alatt leszerelték. Ez történt 1918. augusztus 11-én is, amikor „a sztrájk oka: ruha, cipő és liszt hiánya”. Szeptember 17-én például a jánosaknai munkások csak néhány órai ígérgetés és fenyegetés után voltak hajlandók leszállni, a mi- zserfaiak pedig bejelentették, ha szept- ember 18-ig nem kapnak bakancsot, beszüntetik a munkát. „A bakancshi- ány részbeni elhárítása végett kihir- dettük, hogy minden bakancsra szóló utalványt 25 korona készpénzért bevál- tunk. Ezen intézkedésünk azonban eredménytelen lesz, mert a munkások egy részének tényleg bakancs kell — fatalpú bakancsban a bányamunka le- hetetlen — más részének pedig na- gyobb értéket képvisel a természetben kikapott áru, mint a 25 korona”. A kortársak elbeszéléséből derül ki, hogy a társulat által kiosztott bőrtalpú ha-

kancsokat élelemért cserélték el a bányászok és így a környékbeli parasz-
tok hordták el azt, amit nekik kellett
volna viselniük.

Részben „a katonaságtól kapott ócska ruhák rekonstruálása által” nyert munkaruhákkal is ez történt. Ezekkel kapcsolatban az a helyzet 1918 októberében Baglyasalján, hogy több papíruháat nem hajlandó az igazgatóság a központtól átvenni. Ezekből még 1919 januárjában is sok van a raktáron és papírposztóból is, amit magas ára miatt nem vesznek, amiért is 30 százalékos árcsökkenést javasol az igazgatóság. Állandó hiány mutatkozik munkásfehérneműben és finomabb minőségű szövetekben, amelyek a tisztviselők és az altisztek számára volnának eladhatók. „Női aljat és kendőket nem veszünk, mert azoknak alkalmazkodniuk kell az itteni divathoz, különben az asszonyok azt nem veszik meg”. Mit értett Schmidt „az itteni divaton”, nem állapítható meg. Egykori fényképek alapján állítható, hogy a munkások asszonyai és leányai városias és nem paraszti öltözképet hordtak, sőt a kilencvenes évek második felétől kezdve egyre többüknek volt varrógépe is, amin nyilván saját és szomszédaik ruháit készítették, vagy alakították. A levelezésből azonban az is kitűnik, hogy a salgótarjáni társulat ruhaellátás tekintetében is jobb helyzetben volt.

Az élelmiszer- és iparcikkellátás terén mutatkozó nehézségek hatványozott mértékben jelentkeztek a kisebb és nagyobb falvakban. Áruellátási nehézségek ezeken a helyeken már a háború előtt is voltak, és ezek megszüntetésére — de egyúttal a „keresztény szocialista” eszmék terjesztésére is — a páp-ság vállalkozott. Az így létrehívott keresztény fogyasztási szövetkezetek boltjai a falvak szatócsai és az azokban terményeket felvásárló városbellek ellen kívántak védelmet nyújtani.

A lakosság jó és olcsó áruval történő ellátásának egészséges elképzelése azonban csakhamar párosult a megyénkben a XIX. század nyolcvanas éveitől kezdődően terebélyesedő antiszemita állásfoglalással. Ennek lehangosabb kezdeti képviselői a birtokait lassan elvesztő, elszegényedő gentry sorából kerültek ki (akik maguk is részben a kifizetésű hivatalnoki pályákra szorultak), részben pedig az anyagiakban ugyancsak szűkölködő értelmiségiek — jegyzők, tanítók, gazdatisztek — voltak; és néhol a nép baján segíteni óhajtó papság is a hálójukba került. (A kérdés elemzése megyénkben is külön tanulmányt kívánna.)

Ez volt a helyzet Pásztón is, ahol a parasztságnak ökrös szekereket kellett Hatvanban leadni a katonaságnak. 1915. január 22-én a nép lázongani kezdett, beverték a városháza egyik ablakát és azt kiabálták, hogy „hajtsák az ökrök mellé béreseknek a zsidókat is”. Rendet a csendőrség csinált, ami a drágulás és az áruhány mellett, tápot nyújtott a további elégedetlenséghez. Közbelép a plébános is, és 1915. október 20-án „megugrasztat” hiveivel egy diót vásárolni akaró budapesti zsidó kereskedőt. Oka ennek nyilván az is, hogy augusztus 20-án a pásztói városházán — 30 igen és 7 nem szavazattal — elhatározták keresztény fogyasztási szövetkezet létesítését. Ez 1916. június 2-án meg is nyílt, és áruval történő ellátása érdekében a plébános is többször a fővárosba utazott.

Ez a látszólag kisszabású eseménysorozat szerves része volt a kispolgárság körében országsszerte megnyilvánuló zsidóellenességnek, amely a háború okozta nyomorúságért nem az azt ki-
robbantó uralkodó osztályt, hanem a polgárság egyik rétegét — nyilván irányítás mellett — igyekezett felelőssé tenni. Ez volt a helyzet az iparvidék központjában, Salgótarjában is.

Schmidtnek az 1918. évi november eleji fosztogatásokról szóló jelentésében a következőket olvassuk: „A fosztogatók között a falu (azaz Baglyasalja), valamint legmegbízhatóbbnak tartott bányászaink és mestereink vesznek részt”. Vagyis a baglyasaljai jómódú parasztek és azok a munkások és mesterek, akiknek nem volt közükhöz a szociáldemokratákhoz és a sztrájkokhoz. Ezek most „erősen hangoztatták a zsidók legyilkolását”, amiért azután Schmidt, féltve zsidó vallású tisztviselőit, segítséget kért Tarjánból. Schmidt elszörnyűlködő megállapításai pontosan egybevágóak a januári vérfürdővel és fosztogatásokkal kapcsolatos, a Vörös Újság 1919. január 11-i számában megjelent megállapítással: „A salgótarjáni üzleteket a környékbeli cigányok, jómódú parasztek és más »előkelőségek« fosztották ki”.

Sokszor elgondolkoztam ezeken a tényeken, és nem tudok szabadulni attól a nézetemtől, hogy ezek az események már nyílt ellenforradalmi lázadásnak tekinthetők a polgári demokratikus forradalommal és annak vívmányaival szemben. Annak pedig, hogy ez megtörténhetett, az az oka, hogy a világháború alatt kialakult életkörülmények létrehozta uzsora, az újgazdagok, hadiszállítók és kiszolgálók oly messze merészkedtek a kapitalista kizsákmányolás könyörtelen módszereinek alkalmazásában, hogy minden, ami a háború előtt volt, „a régi jó idők” fogalomkörébe sodródott. Ezeket „a boldog békeéveket” — feledve azok gondjait és bajait — csak a polgári demokratikus átalakulás célkitűzéseinek megdöntésével lehetett volna visszaállítani, és ennek eszközei voltak a kilengések, a zsidók körében is akadó kizsákmányolókat megbosszulni akaró, gyilkolásra kész általánosítás.

Belitzky János